

voorkomt, met 'calvinisme'; vgl. W. Nijenhuis, Hoe calvinistisch zijn wij Nederlanders?, Amsterdam: Historisch Documentatiecentrum 1994, 46 blz., passim, waar deze component overigens wat onderbelicht blijft. Voortgaand onderzoek, maatschappelijk uiterst relevant, blijft nodig.]

Enige kerkhistorische kennis is ook voor godsdienstwetenschappers nooit weg. Wat trouwens ook nooit weg is, is enig godsdienstsociologisch inzicht. De vraag klemmt namelijk – doch ook hier weer niet bij de auteur – of er ook maar één gemeenschap denkbaar is, waarin de overtreding van binnen die gemeenschap geldende normen niet tot statusverlies zou leiden? Kunnen schenders van de plaatselijke adat op Urk ook maar in enig eigengemaakt kerkje ambtsdrager worden zonder reinigingsritueel (een, liefst openbare, schuldbelijdenis)? Dat had goed bekeken moeten worden. Maar er is nog meer. De auteur besluit n.l. zijn beschouwingen over de religieuze dimensie met de observatie dat sommige bevindelijken, de 'gekenden', zich als religieuze elite beschouwen en – ondanks alles – ook door niet-bevindelijken als zodanig worden erkend. Dat hij dit meteen aan de economische dimensie koppelt bederft het uitzicht dat hij juist bezig was te openen. Immers, eindelijk gloort er iets van begrip voor het feit, dat het beschreven fenomeen zich manifesteert in een samenleving. Hoe reageert die samenleving op de pretenties van de geschetste groepjes? Hoe ziet men de ouderlingen uit die nieuwgevormde clubjes? Hebben die werkelijk gezag, hebben zij een zekere status, of worden zij tot de functionarissen gerekend die er nu eenmaal moeten zijn, maar die zich niets moeten verbeelden, omdat hun arbeid toch 'in de wereld' speelt? Deze vraag is niet onbelangrijk, want daarmee staat of valt de hele these van dit hoofdstuk.

Zelf zou ik, als het om religieuze status gaat in een gemeenschap met relatief veel bevindelijken, eerst naar iets anders hebben gekeken dan naar allerlei kerkjes en mij de vraag gesteld hebben: Hoe werkt het informele circuit op Urk, te weten het conventikelwezen? Helaas geeft de auteur er nergens blijk van, hier ook maar in de verste verte naar gezocht te hebben. Dit blijkt als hij in verband met de avondmaalsmijding poneert dat slechts die weinigen deelnemen 'die (in hun eigen ogen) waardig genoeg zijn' (204). Op het door Hak tussen haken gezette komt het aan. Het zou mij verbazen als dit een juiste observatie was. Het is n.l. eerder zo dat diegenen ten avondmaal gaan, die volgens de leiders van het informele circuit, de voormannen en *vooral niet te vergeten* -vrouwen, tot de 'gekenden' behoren, omdat zij in de bijeenkomsten van de gezelschappen 'hebben mogen gewagen van de wegen die God men hen